

BATI'DA GÖZARDI EDİLMEK İSTENEN "MÜSLÜMAN" MEVLÂNA

Hülya KÜÇÜK*

ÖZET

Mevlâna'nın İslam dışındaki dinlerin sâliklerine karşı gösterdiği büyük tolerans, konuyla ilgilenen herkesin malumudur. Ancak onun bu tutumu, diğer dinlerle İslam arasında bir fark gözetmediğini ifade etmez. Onun kendisi iyi bir Müslüman'dı ve insanları da İslam'a davet etmeye çalışmıştı. Bu husus, Mevlâna'yı seven ama onun dinî tercihiine önem vermeyen, dahası, kendileri de mevcut herhangi bir dine bağlı olmayan, New Age Movement dalgalarına kapılmış Batılılara iyi anlatılması gerekir. Burada vurgulamak gerekir ki yeni müridlerinin dinî tercihlerine büyük tolerans gösteren birçok Batılı şeyh vardır. Bu, Mevlâna'nın yaptığı gibi, yeni müridleri yavaş yavaş kazanma adına yapıyorsa bir zararı yoktur ancak müridlerinin bunu nasıl anladığı çok mühimdir. Araştırmalara göre, müridler genelde bu toleransı, o anki inançları için "güzel, devam et" anlamına almakta, İslam'a girmeyi gerekli bile görmemektedirler. Bu sebeple, Batılı şeyhler, herhangi bir yanlış anlamaya engel olmak için çok dikkatli davranmak zorundadırlar. Aksi takdirde, ileride Mevlâna'yı "Müslüman" olarak tanıtma şansından mahrum kalabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, New age Movements.

THE "MUSLIM" RÛMÎ WHO IS OVERLOOKED IN THE WEST

ABSTRACT

Rûmî's tolerance to the followers of other religions than Islam is well known by every researchers who are interested in the subject. But this attitude does not remark his indifference to any religion. He was a good Muslim and tried to attract people to Islam. This point of view had to be told to the westerners who love Rûmî but do not care about the religious choice of Rûmî, and furthermore do not care about being followers of any existing religions having been deeply involved in the New Age Movements. Here it should be emphasized that there are many Western Sufi teachers showing great tolerance for religious choices of their new disciples. If this is being done to gain them to their orders, as Rûmî did, there is no harm can emerge from this attitude. According to researchers, this is being interpreted wrongly by their disciples and they take this as "a green go" for their current believes. Therefore Western Sufis should be extra cautious to prevent any misunderstanding. Otherwise, we may be deprived of presenting Rûmî as a Muslim Sufi in the future.

Key Words: Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî, Religions, Islam, Western Sufism, New age Movements.

---

* Doç. Dr., SÜ İlahiyat Fakültesi

Bütün mistiklerin gayesi, 'Gerçek Varlık' diye nitelendirdikleri Allah'a varmaktır. Onlara göre Allah, zihni bir tecrid değil, yaşayan bir hakikattir yani el-Hayyu'l-Kayyum'dur. Adı her dilde ayrı teleffuz edilir ama hepsinden kasıt O'dur. Mevlâna'nın üzüm – engür – ineb (bu üç kelime aynı nesnenin, yani üzümün, değişik dillerde ifadesidir) misali¹ bunu ifade etmek içindir. Tasavvufta, Allah'ın, belli bir isimle anılmaktan çok, 'Hû' diye anılmasının² sebebi de budur. Bir kudsî hadiste "Ben kululum beni zannettiği gibiyim" buyuran Allah (a.c.),³ herkesin dilinde başka bir adla anılmasına rağmen çağrılanın kendisi olduğunu ilan eder gibidir.⁴ Bu mistik tecrübe bütün ırk, millet ve dinlerde aynıdır. Bu ayniyet Çin'de Taoizm'de; Hindistan'da Brahmanizm, Budizm ve Hinduizm'de; Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da görülebilir ve bu mistik tecrübeyi yaşayanların sözleri, insanları hataya düşürüp 'dinler arasında aslında fark olmadığı' şeklinde yanlış bir yoruma sürükleyebilir. Oysa dinler arasında değil, bütün dinlerde yaşanan bazı haller arasında fark yoktur ki Allah aşkı da bunlardan biridir. Hepsinin de 'din' olmaları hasebiyle bazı ortak özelliklerinin bulunması ve 'Allah aşkı'nı vurgulamaları tabiidir.

Bu tebliğde, büyük İslam mistiği Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) İslam dini dışındaki dinlerin sâliklerine yaklaşımı ve müsamahası ele alınarak onun müsamahasının insanları İslam'a celbetme gayesi güttüğü ama bunların günümüz dünyasında çarpıtılarak kullanıldığı belirtilecek ve bunun önüne geçmek gerektiği vurgulanmaya çalışılacaktır. Bu arada "yetmiş iki millet" kavramı ile ilgili kısa bir mülâhaza sunulacaktır.

Mevlâna'ya göre herkes, Allah'ın birliğini ikrar eder,⁵ bu açıdan bütün insanlar müsavîdir; aralarında bir fark yoktur ama dinler arasındaki farklar, hatta savaşlar bu dünyada hep sürecektir. Dinlerin vahdeti ancak kıyamette gerçekleşecektir.⁶ Ama önemli olan ortak noktaları görebilmektir. Meselâ, "Allah ikidir" diyen Brahmanlar veya "Allah üçtür" diyen, yani

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi* (buradan sonra MTŞ), 6 C., İlaveli 3. Baskı, İstanbul, 1990, II, 3691 vd.

² "Hu" nun anlamları için bkz. M. A. Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, sadeleştiren H. R. Yananlı, İstanbul, 1992, 248–55.

³ Hadis için bkz. Buhârî, *Tevhîd*, 15, 35; Müslim, *Tevbe*, 1 vb.

⁴ Bu hadisi, bu şekilde yorumlayan filozof-mistiklerden birisi Konevî'dir. Bkz. Nihat Keklik, *Sadreddîn Konevî'nin Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan*, İstanbul, 1967, 6 vd.

⁵ Bkz. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, ed. B. Firûzanfer, Tahrân, 1342, 97.

⁶ Aynı yer, 28 vd.

teslise inanan Hıristiyanların, "bir"de müttefik olduklarını görmek gerekir.⁷

Mevlâna, kendisini, tasavvufta 'İnsân-ı Kâmil'i sembolize eden bir 'ney'⁸ olarak görür. Kendisini "Yetmişiki milletin sırrını anlatan ve bir perdeden yüzlerce ses çıkaran bir ney"e benzeterek:

هفتاد و دو ملت شنود سر خود از ما

دمساز و صاد کیش بیک پرده جو نائیم

der.⁹

Başka bir yerde, içinde bulunduğu empatiyi ifade etmek için, kendisini bir ayağı İslam'da dururken diğer ayağı ile yetmiş iki milleti dolaşan bir pergele benzetir:

همچو پرگاریم یک پا در شریعت استوار

پای دیگر سیر هفتاد و دو ملت می کند

(Biz bir pergel gibiyiz: Bir ayağımız şerîatte, diğer ayağımız da yetmiş iki milleti dolaşır).¹⁰

Bu durum, aslında onun bütün renkleri birleştiren "beyaz" rengi yakalayabilmekten kaynaklanır. "Rensizliğe (beyaz renge) ulaştın mı madeni elde edersin. Musa ile Fir'avn anlaşır gider."¹¹ Çünkü o durumda insan nereye baksa Allah'ı görür, onu müşahede eder:

"Her nereye baş koysam O'na secde edilecek yerdir orası. Altı yönde, onun dışında da Tanrı O'dur. Bağ, gül, bülbül, semâ', güzel... Bunların

⁷ A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, III (haz. Osman Türer-Mustafa Tahralı-Safi Arpağuş), İstanbul, 2005, 109.

⁸ Tasavvufta neyle ilgili yorumlar için bkz. Mustafa Kara, "Mevlâna, Mesnevî ve Ney", *Ney'e Dair*, (10-17 Aralık 2004, Konya, Sempozyumun Bildirileri), Konya: İl Kültür Müdürlüğü, 2005, 9-29.

⁹ Ahmed Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifin*, haz. Tahsin Yazıcı, 2 C., TTK Basımevi, Ankara, (I) 1976 - (II) 1980, II, 592 (3/577); Aynı yazar, *Ariflerin Menkabeleri*, Terc. Tahsin Yazıcı, 2 C., İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1973, II, 60 (3/580) (Burada belirtmem gerekir ki bu tebliğde kullandığım *Menâkibü'l-Ârifin* tercümelerini Yazıcı'dan olduğu gibi almak yerine, metni bir bakıma yeniden tercüme etme yolunu seçtik).

¹⁰ Bkz. Bediuzzaman Fûruzanfer, *Mevlâna Celaleddîn*, terc. F.N. Uzluç, İstanbul, 1963, s. IV (Beytin kaynağını bulmada yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Nuri Şimşekler Beyefendi'ye teşekkür ediyorum).

¹¹ Gölpınarlı, *MTŞ*, I, 143.

hepsi bahane, hep aranan, istenilen O'dur. (...) Biz aşkın âşığıyız, Müslüman başkadır. Biz artık karıncayız, Süleyman başkadır.”¹²

Bu durumdaki insanın dini artık “aşk dini olur.” Bunun için Mevlâna:

ملت عشق از همه دینها جدا است

عاشقارا ملت و مذهب خدا است

(Aşk milleti bütün dinlerden ayrıdır;

Âşıklar Hudâ'nın millet ve mezhebindendirler).¹³

“Bir manastırın önünden geçtim. Karşıma bir keşiş çıktı. Birlik kapısında aşkınla nefir çalmadaydı.”¹⁴ diyerek dine ne kadar geniş bir zaviyeden baktığını göstermiştir.

Yine O: “Hakikatler meydana çıksaydı şeriatler batıl olurdu” demiş, zaman zaman şeriatı muma, hakikati da varılacak yere ulaşılmaya benzetmiştir.¹⁵

Mevlâna'nın: “Dünyada göklere doğru uzanan gizli merdivenler vardır. Bu merdivenler basamak basamak göklere doğru uzanır gider. Her güruhun merdiveni ayrıdır. Herkes kendi çıktığı merdiveni beğenir. Başkasının yolundan habersizdir. Halbuki hepsi de şu veya bu şekilde sonsuzluğa doğru ilerlemektedir”¹⁶ sözü, onun kasdının, dinlerin aşkın anlamda bir olduğunu ve bu sebepten dolayı da hoşgörünün sınırlarının geniş tutulması gerektiğidir. Zaten rehberi Şems-i Tebrizî'nin (ö. 645/1247) de deyişiyle, peygamberler de birbirlerini tanıtan ve sözlerini açıklayıp şerh edenlerdir.¹⁷

Gölpınarlı'ya göre, halka doğru inildikçe dinler arasındaki ayrılık, insanî müsamaha ve bilhassa sevgi ve saygı sebebiyle gittikçe azalır. Fakat

¹² Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Rubailer*, terc. M.N. Gencosman, MEB Yay., İstanbul 1965, 64 (beyit. 306).

¹³ Gölpınarlı, *MTŞ*, II, 526 (1771. beyit.)

¹⁴ Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Divan-ı Kebir*, haz. A. Gölpınarlı, 6 C., İstanbul 1958, II, 228.

¹⁵ Gölpınarlı, *MTŞ*, V, 1 (dibace).

¹⁶ Bkz. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, Orijinalinden tıpkı basım [Âsâr-ı Afîka Müzeleleri Müdüriyeti, 1345/1927], Ankara, 1993, V/2556 vd. beyitler.

¹⁷ Eflâkî, II, 660 (Tercüme), II, 108 (4/65)

teferruata inip kılı kırk yaran bir din bilgininin birçok farklar bulacağı açıktır.¹⁸

Bazı Batılı yazarlar bu konuyu çarpıtarak sunmada gayet mahirdirler. Meselâ ünlü İsveçli teolog Friedrich August Deofidus Tholuck (ö.1877), Mevlâna'nın, "maddî dünyanın insanı esir ettiği" şeklindeki bir anlayışı demek olan Maniheist yaratılış görüşünü savunduğunu iddia eder.¹⁹ Hasluck, ise Mevlevî tarikatının bütün tarihi boyunca, Hıristiyanlara karşı insanî ve tesâmühkâr davranmış olup bütün dinlerin felsefî bir esas üzerinde i'tilâf edilebileceklerine inandığı mülâhazasındadır. Mevlâna, gerek Rum gerekse Türk literatüründe, civardaki manastırın Rum keşişinin sıkı bir dostu olarak gösterilmektedir. Ayrıca, Konya'nın bir saat şimalinde kayalık bir boğaz dâhilinde "Ayonhariton" isimli bir Rum manastırı vardır. Rivayete göre, Mevlâna'nın oğlu, bu manastırın üst yanındaki yardan düşmüş ve sonradan, kilisedeki tasvirinden "Ayonhariton" olduğu anlaşılan bir pir tarafından tutulmuştu. Bu kerâmet, Mevlâna ve halefleri tarafından, her sene bir mikdar kandil yağı hediye getirilmek suretiyle tezkir edilmekte, ayrıca Çelebi tarafından senede bir kere burada ibadet edilmektedir. Hıristiyan rivayetleri, bu olayla, Mevlâna'yı hiç olmazsa yarı-Hıristiyan göstermiştir. Mevlevî rivayetleri ise, buradaki keşişin, Mevlâna'nın kerâmetiyle, onun felsefesine ihtida edilmiş olduğunu beyan eder. Ayonhariton, Mevlevî kitaplarında "Eflatun Tekkesi" olarak geçer. Hatta Mevlâna Türbesi'nde Mevlâna'nın yanında yatan ve hayattayken dostluğunu gördüğü için yanına gömülmesini arzu ettiği kimliği belirsiz zatın, bir Hıristiyan keşiş olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır: Bu zat, Lucas'a göre bir piskopos; Rum rivayetlerine göre "Ayonhariton" isimli bir aziz; Mevlevî rivayetlere göre, Mevlâna tarafından irşâd edilmiş bir keşiştir.' diyen Hasluck, hem Müslümanlar, hem de Hıristiyanlar tarafından ziyaret edilen, yani "iki taraflı perestişgâh olan" yerlerden bahsederken de Müslümanların "Şems'in Türbesi" diye ziyaret ettikleri yeri, Hıristiyanların, zamanında bir Müslüman rahibiyken, ölüm döşeğinde Hıristiyanlığa girmiş ve bir elma içinde "Sakreman"ı almış bir azizin kabri olarak ziyaret ettiklerini söylemektedir.²⁰ Gölpınarlı, bu rivayetlerin tamamen uydurma

¹⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983, 281.

¹⁹ Franklin D. Lewis, *Rumi: Past and Present, East and West: The Life, Teaching and Poetry of Jalal al-Din Rumi*, New York and Oxford: One World Publications, 2003, 506-7.

²⁰ Daha geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. F.W. Hasluck, *Bektâşîlik Tetkikleri*, terc. R. Hulusi, İstanbul, 1928, 139-40.

olduğunu ve bunun, Mevlâna'nın Hıristiyanlara karşı olan müsamahasının yanlış bir yorumlaması olduğunu ileri sürmekte, "Mevlevîlerde Müslüman olmayana da meclub eden geniş müsamahalı rind erler yetişmişse, insanı, insan olarak kabul ettikleri, zaafalarını görüp bağışladıkları ve bütün inançları, inanç sahiplerinin bilgi mertebesine göre doğru bulacak derecede sınırsız bir düşünceye sahip oldukları için yetişmiştir." demekte ve bir din veya mezhebin, kendinden önceki din veya mezheplere saygı duyması ve kendisini, onları "tasdik edici" olarak tanıtmamasını, bu din veya mezhebin başarısı için gerekli görmektedir.²¹

Mevlâna'nın sosyal muhiti içinde her dinden gayr-ı müslim vardı. Şehirlerde camiler kiliseler ve manastırlar kucak kucağa idiler. Bütün bu unsurların harmonisine önem veren Mevlâna'nın Rumlara, yani Hıristiyanlara ve onların rahiplerine gösterdiği alçak gönüllülük, onun yüceliğini göstermekten başka bir anlam ifade etmez. Onun, Hıristiyanlarla münasebetleri konusunda anekdotlar çoktur. İnsana, Allah'ın en yüce yarattığı olarak bakan Mevlâna, dini ve milliyeti ne olursa olsun, bütün insanları sevmeyi bilmiştir. Onun, bazen bir Rumu idamdan kurtardığı, bazen bir rahibi kerâmeti ile kendine râmettiği, bazen tatlı sözü ile bir Rum ustayı ihtidaya erdirdiği görülürdü. Eflakî'nin *Menâkibu'l-Ârifîn*'inde bu konuyla ilgili onlarca örnek bulmak mümkündür. Sipehsâlâr'ın deyimiyile: "her mezhep halkı ona âşık idi." Cenaze törenine katılan Hıristiyanlar onu Hz. İsa olarak, Yahudiler onu Hz. Hud veya Hz. Musa olarak görmüşlerken, Müslümanlar onu Hz. Muhammed'in "nuru ve sırrı" olarak çağırılmışlardır. Kimi onu "insanlar üzerinde parlayan ve onlara iyilikte bulunan bir hakikatler güneşi", kimi, "hiç kimsenin müstağni kalamayacağı ekmek" olarak tanımlamakta idiler.²² Etrafında bulunan her bir dinî grubun, onun cenaze törenini kendi adetlerine göre yaptığı, Zebur, Tevrat ve İncil'den parçalar okuduğu da bilinmektedir.²³ Zira o, kendi deyimiyile "Bir ayağını sımsıkı şeriatte duran, öbür ayağıyla yetmişiki milleti dolaşan bir pergel" idi.²⁴ Bu, onun, "ayağının tozu" olmakla iftihar ettiği Hz. Muhammed'in (a.s.) ve

²¹ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 293-94.

²² Feridun bin Ahmed Sipehsâlâr, *Risâle-i Feridûn b. Ahmed Sipehsâlâr der Ahvâl-i Mevlâna Celâleddîn-i Mevlevî*, haz. Saîd Nefîsî, Kitâbhâne-i ve Çâphâne-i İkbâl, Tahran, 1325, 116; / Aynu Yazar, *Mevlâna ve Etrafındakiler. Risâle*, Terc. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, 115; Eflâkî, II, 591-3 (3/577)/(Tercüme), II, 60 (3/580).

²³ Eflâkî, II, 591-3 (3/577)/(Tercüme), II, 60 (3/580). Bu gibi konulardaki çeşitli Tebliğler için bkz. 4. *Milli Mevlâna Kongresi, 12-13 Aralık 1989*, Konya, (SÜ Basımevi, 1991, Konya).

²⁴ Bkz. Füzûzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, 4.

"ölünceye kadar bendesi" olmaya ahdedtiği Kitâb'ın, kısaca İslâm'ın ya da tasavvufun kendine has hümanizmini yansıtan sözlerinden başka bir şekilde ele alınmamalıdır.²⁵

Mevlâna'nın İslam dini dışındaki dinlere karşı tesâmühkâr tutumu, bazen onun yanlış yorumlanmasına sebep olmaktadır. Onu bu kadar müsamahalı gören Batılılar, sırf bunun için akın akın onun türbesini ziyarete gelmekte, hatta bazıları Mevlevî olurken ihtida ettiği halde, bazıları Mevlevî olmak için Müslüman olmanın gerektiğine bile inanmamaktadırlar.²⁶ Meselâ, günümüzde, Alan Godlas'ın "Muslim", "non-Muslim", "semi-Muslim" şeklindeki tasnifinde, "non-Muslim" ve "quasi-Muslim" tasnifine giren Batılı Mevlevî gruplar²⁷ ve Franklin Lewis'in "Unchurched Spirituality" (Mabedsiz Maneviyat) şeklinde tarifine sebep olacak kadar "bütün dinlerden azâde" bir Mevlâna portresi çizen Batılı mistik/sufiler vardır. Sosyologlar bunları, değişik dinlerden esinlenen belirsiz, sinkretik, eklektik ve heterojen "New Age Movements" dahilinde mütaala ederler. George Ivanovich Gurdjieff (ö. 1949), J. G. Bennett (ö. 1974), İdris Şah (ö. 1996),²⁸ Hidayet İnyet Han (1917-), Lex Hixon (ö. 1995), Lewis, Kebîr Edmund Helminski (1947-) ve Camille Adams Helminski (1951-) gibi Batılı sufi şeyhleri, genel olarak tasavvufu ve özel olarak Mevlâna'nın sözlerini kendilerine tâbi olanlara anlatırken İslam'dan çok evrensel bir din anlayışı telkin ediyor görünmektedirler.²⁹ Burada bu hususlarda detaya girmek istemiyoruz zira bu kişilerle bizzat karşılaştığımız zaman, müridlerinin dilinde dolaşan sözlerden uzak olduklarını, genelde metodolojik olarak tedriciliğe verdikleri önemin, tâbileri tarafından yanlış anlaşıldığını görüyorsunuz. Bunun için ben "Lâilâhe illellah diyen cennete gider"

²⁵ Krş. A. Y. Ocak, "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sufisi Olarak Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî", 4. Milli Mevlâna Kongresi, 12-13 Aralık 1989, 139-146.

²⁶ Konya il merkezinde 1972-1995 yılları arasında, 62 kişinin dinlerini terkederek İslâmiyeti seçtikleri ve 18 kişiyle Almanların önde olduğu belirlenmiştir. Müslüman olan kişilerden 43'ü Konya ve ilçelerine yerleşmişken diğerleri memleketlerine geri dönmüştür: *Zaman Gazetesi*, 5 Ekim 1995.

²⁷ Godlas, Alan , "Sufism, the West, and Modernity," www.uga.edu/islam/sufismwest.html, 4 Haziran 2007'de ulaşıldı.

²⁸ Lewis, Rumi: *Past and Present, East and West*, 511-522.

²⁹ Bu Batılı sufilerin tasavvuf anlayışı ile kısa değerlendirmeler için bkz. Hülya Küçük, "Batı'da "Sufizm" Mes'elesine Toplu Bir Bakış", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 13 (Temmuz-Aralık 2004), 231-263.

hadisine de dayanarak (tabii böyle bir ikrarda bulunuyorlarsa) onları tamamen İslam dairesi dışında tutmanın yanlış olduğuna inanıyorum.³⁰

Hatırdan çıkarılmaması gerekir ki Mevlâna'nın diğer dinlere karşı müsamahası, onun İslam'a bağlılığını asla etkilememiştir. Dahası, onun bütün bu müsamahalı tutumu, rahatlıkla "farklı dinden olanları İslam'a ısındırma" ve "dine nazıkçe davet" taktiği olarak da görülebilir. "Muhatabın Müslüman olması" ile sona eren aşağıdaki örnekler bunu göstermeye yeter mahiyettedir:

1. Bir gün, bir Rum mimar, Mevlâna'nın evinde ocak yapmaktadır. Oradaki ashâb, ona şaka yollu: "Niçin Müslüman olmuyorsun? Dinlerin en iyisi İslam dinidir" diye takılırlar. O: "Elli yıla yakındır ki İsa dinindeyim. Dinimi terk etmek için ondan korkuyor ve utanıyorum" der. Bu sırada Mevlâna içeri girer: "İmanın sırrı korkudur. Her kim Hud'dan korkarsa, o Hıristiyan da olsa din sahibidir, dinsiz değildir" der ve çıkar. Rum mimar bu bakış açısından o kadar etkilenir ki derhal iman getirip Müslüman olur ve ona samimi bir mürid olur.³¹

2. Eflâk'ın anlattığına göre, Deyr-i Eflâtun Manastırı'nda büyük ilim sahibi yaşlı bir rahib oturmaktadır. Mevlevî yâran oraya geldiklerinde onlara türlü türlü hizmetlerde bulunur, inanç izhâr eder ve özellikle Sultan Veled'in (ö. 712/1312) oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi (ö. 719/1319-20) çok severdi. Bir gün ona: "Sen Mevlâna'yı nasıl gördün ve bildin?" diyerek ona inancının sebebini sordular. O: "Siz onun kim olduğunu nerden bileceksiniz. Ben ondan hadsiz kerametler ve mucizeler görmüş ve onun samimi bir bendesi olmuşum. Peygamberlerin siyerini İncil'de ve peygamberlerin kendi suhuflarında okumuş birisi olarak bunların hepsini onun zatında müşâhede ettim ve onun hakîkatine iman getirdim. (Ayrıca) bir gün burayı şereflelendirmiş ve kırk gün halvette kaldı. Halvetten çıkınca, mübârek eteğine yapıştım ve dedim ki: "İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür" (Meryem, 19/71) ayetinin dediği doğruysa, "İslam dininin bizim dinimizden üstünlüğü nedir ve nasıl olacak?" diye sordum. Bu soruma cevap vermek yerine, bana da işaret ederek şehre doğru yürümeye başladı. Ben de arkasından yavaş yavaş gidiyordum. Birdenbire, şehrin kenarındaki fırına girdi. Fırıncılar fırını

³⁰ Bkz. Küçük, "Batı'da 'Sufizm' Mes'elesine Toplu Bir Bakış", 231-263.

³¹ Eflâkî, I, 476 (3/448)/(Tercüme-1986: [tarih belirtilmeyen yerlerde 1973 baskısı esas alınmıştır]), I, 334 (3/5448).

kızdırmışlardı. Benim siyah ipek elbisemi aldı kendi feracesinin³² içine koyup fırına attı. Bir saat kadar köşede murâkebe içinde oturdu. Büyük bir duman gördüm. O anda kimseden çıt çıkmıyordu. Sonra bana: "Bak!" dedi. Gördüm ki fırıncı onun mübarek feracesini dışarı çıkarıp giydiriyor; feracesi tertemiz olmuş. Benim ipek elbisem ise yanmış ve yüzüne bakılmaz hale gelmişti. (Sorumun cevabını işte o zaman verdi ve) dedi ki: "Biz (cehenne-me) böyle (benim feracem gibi) gireriz, siz de öyle (senin elbisen gibi) girersiniz". Bunun üzerine baş koyup müridi oldum.³³

3. Kaluyan ve Aynuddevle adlı iki rum ressam vardı. İkisi de Mevlâna'nın müridi idiler. Bunun nasıl olduğunu Kaluyan şöyle anlatır: İstanbul'da İsa ve Meryem'in resmini yapmışlardı. Aynen İsa ve Meryem gibi eşsiz idiler; dünyanın bütün ressamı gelmiş onun gibisini yapamamışlardı. Aynuddevle de o resimleri görme hevesi ile İstanbul'a gitti. Orada bir yıl kalıp o manastırın rahibine bir yıl hizmet etti ve bir gece fırsatını bulup resimleri koltuklayıp kaçtı. Konya'ya gelince Mevlâna'yı ziyaretle müşerref oldu. Mevlâna ona nerede olduğunu sordu. Aynuddevle resmin hikâyesini anlattı. Mevlâna da o resimleri görmek istediğini söyledi. Resimler gerçekten çok güzel ve lâtifti. Biraz tevakkuf ettikten sonra: "Bu iki güzel resim senden şikâyet ediyor ve yalancı âşık olduğunu söylüyorlar" dedi. Aynuddevle: "Bu nasıl olur?" diye sordu. Mevlâna: "Resimler diyor ki biz uyku ve yemek bilmeyiz, geceleri kâim, gündüzleri sâimiz. Aynuddevle ise bizi bırakıp gece uyuyor, gündüz de yiyor; bize asla muvâfakat göstermiyor." Aynuddevle'nin: "Onlar için uyku ve yemek zaten muhaldir. Onların söz ve konuşmaları (da) yoktur; onlar cansızdırlar (sana bunları nereden söyleyecekler)?" demesi üzerine, Mevlâna'nın beklediği söz anı gelmişti: "Sen ki canlı bir resimsin ve öyle bir sâni'in ve nakkâşın var ki âlem ve âdem, ve yerde- gökte ne varsa âşığı oluyorsun. Sen böyle bir sâni'i bırakıp cansız ve ruhsuz bir resmin âşığı oluyorsun. O (her şeyden) bî-haber resimlerden ne hâsıl olacak ve sana ne faydası olacak?" Bu sözleri duyan Aynuddevle, hemen baş koyup Müslüman oldu.³⁴

4. Zengin, itibarlı ve civanmerd tâcirin birisi, Mevlâna'ya, araka arkaya uğradığı zararların sebebini sorar. Mevlâna: "Birgün, Batı Frengistan'dan geçerken bir Frenk dervişin başına tükürdün ve ondan nefret ettin. O mübarek azizin gönlü senden incindi. Bundan dolayı bu felaketler ve zararlar

³² Sufilerin giydiği uzun ve önü açık cübbe.

³³ Eflâkî, I, 551-2 (3/536)/ (Tercüme-1986), I, 374 (3/536).

³⁴ Eflâkî, I, 552-3 (3/537)/ (Tercüme-1986), I, 374-5 (3/537).

geldi başına. Git, onu memnun et, ondan helallik iste ve bizim selamımızı da ona ilet!” der. Hatta onu mâna âleminde müşâhede ettirir. Tâcir o diyara ulaşınca, Frenk dervişi arayıp bulur. O da ona medresede sema’ eden Mevlâna’yı müşâhede ettirir. Konya’ya geri döndüğünde tacir, Frenk dervişi gibi artık Mevlâna’nın samimi bir müridi idi.³⁵

5. Siryânus adlı yalancı ve yankesici, azatlı köle bir Rum vardır ama eline de azatlı olduğuna dair bir belge verilmemiştir. Henüz Müslüman olmadığı dönemde, rüyada kendisini henüz tanımadığı Mevlâna’nın ayaklarını çokça ovaladığını görür. Ertesi sabah kendi köyüne doğru giderken, yolda Mevlâna’ya tesâdüf eder. Mevlâna ona: “Ha Siryânus! Dün geceki zahmetten sonra nasılsın?” der. Bunun üzerine Siryânus bir nârâ atar ve bayılır. Kendisine geldiğinde yanında kimseyi göremez. O baş koyup deli gibi yola revan olur. Onun, rüyasında gördüğü adam olduğunu anlar. Bu olaydan birkaç gün sonra, bir avâneyi öldürür ve bundan dolayı idamı ferman edilir. İdam mahallinden geçen Mevlâna feracesini onun üzerine atarak şefaât diler ve Siryânus cellâtların elinden kurtulur. O da derhal Müslüman olur, Alaeddin adını alır ve şehirdeki müderris ve kadılarla yarışacak kadar büyük ilim sahibi olur.³⁶ Mevlâna bir gün ona: “Hıristiyan keşiş ve bilginler İsa (a.s.) hakkında ne diyorlar?” diye sorar. O, “Hudâ diyorlar” diyince, Mevlâna ona: “Bundan sonra sen de onlara ‘Bizim Muhammed’imiz daha Hudâ’dır, Bizim Muhammed’imiz daha Hudâ’dır, Bizim Muhammed’imiz daha Hudâ’dır’de” der.³⁷ (Görüldüğü gibi Mevlâna, Hz. Muhammed’in üstünlüğünü Siryânus’a iyice öğretmek istemektedir. Burada müsamaha söz konusu değildir).

Ancak, etrafta Siryânus’un Mevlâna için “Hudâ” dediği dolaşmaktadır. Fakihlerden bir grup bu durumu Baş Kadı Sirâceddin Urmevî’nin yanında dile getirir. Bunun üzerine Siryânus huzura çağrılıp bu sözü söyleyip söylemediğine dair sorguya çekilir. Siryânus: “Hâşâ, ben ona ‘Hudâ’ demiyorum, ‘Hudâ yapıyor’ diyorum. Bak, beni nasıl yaptığını görmüyor musun? Ben hakikatten çok uzak bir ateşperesttim. Bana irfân bağışladı, beni bilgin yaptı, bana akıl verdi ve beni Hudâ’yı bilir yaptı ve beni Hudâ’yı takliden bilme mertebesinde tahkîken bilme derecesine ulaştırdı. “Nefsini bilen Rabbini bilir” benim vaktimin nakdi (kazancı) oldu. Bir kimsenin yanında

³⁵ Eflâkî, I, 95–99 (3/17)/(Tercüme–1986), I, 136–8 (3/17).

³⁶ Eflâkî, I, 463 (3/432)/(Tercüme–1986), I, 327 (3/430). İdamdan kurtuluş olayı için ayrıca bkz. Eflâkî, I, 273–4 (3/184)/(Tercüme–1986), I, 228 (3/184).

³⁷ Bkz. Eflâkî, I, 273–4 (3/184)/(Tercüme–1986), I, 228 (3/184).

Hudâ'lık olmasa, Hudâ'yı tanıyamaz. Bu, kesin bir delildir. (.....) " şeklinde uzun, hikmetli bir cevap verir. Oradaki bilginler, utanarak başlarını önlerine eğdiler. Süryânus olan biteni Mevlâna'ya anlatınca, Mevlâna: "Kadıya 'Eğer sen de Hudâ olamazsan, vay haline" de!" diyerek yaptığından memnuniyetini gösterir ve aynı şekilde davranmaya teşvik eder.³⁸ Başka bir seferinde, tasavvuf erbabından bir grubun aynı sorusuyla karşılaşan Süryânus'ün onlarla alay edercesine: "Hudâ sözünden daha yukarıda ve daha yüce bir ad bilmediğim için öyle söylüyorum. Bilsem, onu söyledim" dediğini okuyoruz.³⁹

İşte Mevlâna, 'yalancı ve yankesici' ateşperest Süryânus'u, âlim ve hakîm bir Müslüman'a çevirebilecek bir taktik uygulamıştır.

6. Mevlâna'nın bir seferinde Salahaddin Zerkub'un (ö. 658/1259) bir müridi ile selam gönderdiği rahibin aslında iyi bir Müslüman olduğunu şu sözlerinden anlıyoruz: "Hudavendigâr hazretlerinden her ne kadar şeklimi değiştirmesini istedimse de müsaade etmedi; İslamiyeti bu elbise içinde korumamı buyurdu."⁴⁰ Bu, onun ilişki içinde olduğu rahiblerin aslında şu veya bu şekilde İslamiyet'le yakından alakalı olduğunu gösterir.

7. Bir gün Mevlâna ve hemdemleri Meram mescidinden dönüyorlarken, sakalı ağarmış bir rahibe rastlarlar. Mevlâna ona: "Sen mi yaşlısın sakalın mı?" diye takılır. Râhib: Ben yaşlıyım, o benden sonra çıktı" diyince Mevlâna: "Ey zavallı! O senden sonra çıktığı halde değişti kemâle uğradı da sen aynı siyahlık, perişanlık ve hamlık içindesin!" der. Bunun üzerine râhib zünnarını koparıp Müslüman olur.⁴¹

8. Yine, Mevlâna medresesindeyken, bir grup Yahudi haham ve Hıristiyan papaz medreseye gelip ona Şer'i yükümlülüklerin hikmetlerini, emir ve nehiylerin sırrını ve bu hükümlerin maksadının ne olduğunu öğrenmek istediklerini söylerler. Mevlâna'nın onlara verdiği cevaplarının arkasından hepsi zünnârlarını atıp Müslüman ve Mevlâna'nın müridi olurlar. Bu olayı aktaran Eflâki, Mevlâna'nın doğumundan Hakk'a kavuşmasına kadar ki sürede on sekiz bin kâfirin Müslüman olduğunu ve olmaya devam ettiğini kaydetmektedir.⁴²

³⁸ Bkz. Eflâkî, I, 274-6 (3/185)/(Tercüme-1986), I, 228-9 (3/185).

³⁹ Bkz. Eflâkî, I, 276 (3/185)/(Tercüme-1986), I, 229 (3/186).

⁴⁰ Sipehsâlâr, 105-6 / (Tercüme- Yazıcı), 105-6.

⁴¹ Bkz. Eflâkî, I, 139 / (Tercüme), I, 198 (3/53).

⁴² Bkz. Eflâkî, II, 610-11 (3/597)/(Tercüme-1986), II, 57 (3/597).

Bu ve benzeri örnekler, onun, yabancı din mensuplarına İslamiyeti sevdirmeye çalıştığını ve genelde onların ihtidasına yardımcı olduğunu açıkça göstermektedir. Ona göre, bu dünyada İslam dini, temizlik ve pâklık verilen insanlara, öbür dünyada cennet, saraylar, huriler, Gafûr olan Allah'ın dîdârı verilecektir ve kafirlere bunlardan bir nasip yoktur.⁴³

'Yetmiş iki ümmeti bir bilmek' şiarında olan mutasavvıfların diğer dinlere karşı tutumu veya diğer din erbabıyla mudârası, onların 'bütün dinleri birbirlerine eş değerde görme' gibi bir temayüllerini sergilemekten çok, herkesle geçinebilmeyi düstur haline getirmiş olmalarındandır. Dikkat edilecek husus, tasavvufî eserlerde, Allah'ı bulmanın en doğru yolunun "Müslüman olmak" olduğunun, her seferinde vurgulanmasıdır. Mesela Abdullah b. Mübarek'e: "Gördüğün en garip şey nedir?" diye sorulduğu zaman şöyle cevap vermişti: "Allah korkusundan beli iki büklüm olmuş bir rahip görmüştüm. 'Ey rahip Allah'a giden yol nasıldır?' dedim. 'Allah hakkında marifet sahibi olursan, O'na giden yolu da bilirsin. Ben (bir rahip olarak) tanımadığıma ibadet ediyorum ama sen (bir Müslüman olarak) tanıdığına asi oluyorsun' demişti."⁴⁴

İbrahim b. Havvâs'ın da çölde seyahat ederken, karşısına çıkan bir adamın: "Ben Hıristiyan Sabîî Mezhebinden biriyim. Namını duydum ve sana arkadaş olmak için geldim" demesi ve yolculuk esnasında ondan bir kerâmet izharı olarak Allah'a yemek göndermesi için dua etmesini istemesi, daha sonra İbrahim b. Havvâs'ın da ondan kerâmet talebi ve onun da aynı kerâmeti yapması ve sonunda adamın: "Ben, Allah'ın bu yemeği göndermesini isterken, 'Allahım Muhammed'in dini sahihse gönder' diye dua etmişim" dedikten sonra Müslüman olmasıyla ilgili hikâyeler⁴⁵ de bu tezimizi destekler mahiyetteki örneklerdendir. Bu iki örnekte de dikkat edilecek husus, Allah'ı bulmanın en doğru yolunun "Müslüman olmak" olduğunun vurgulanmasıdır. Yine mutasavvıflar: "Eğer ilimsiz bir amelle O'na giden ve ulaşan bir yol makbul olsaydı, riyazet ve mücahedeleriyle Nasranîlerin ve ruhbanların müşahede; asi Müslümanların ise muğâyeye halinde olmaları gerekirdi"⁴⁶ demek suretiyle, Hıristiyanların ve mistikle-

⁴³ Bkz. Eflâkî, I, 139 (3/54) (Bu sözünü, yanlarından geçen papaza iğrenerek bakan ashabına: "Bu dünyada onlardan daha cömert insan yoktur" dedikten sonra söylemiştir.).

⁴⁴ Hücvîrî, Ali b. Osman el-Cullâb, *Keşfu'l-Mahcûb. (Hakikat Bilgisi)*, (haz. S. Uludağ), İstanbul, 1982, 193.

⁴⁵ A.y., 239.

⁴⁶ A.y., 206.

rin – riyazet ve mücahedede bulunsalar dahi – asi de olsa bir Müslüman'ın derecesine varamayacaklarını vurgulamışlardır. Bu, konumuz açısından önemli bir noktadır.

Aslında hemen belirtelim ki "Yetmiş iki millet" tabiriyle tam olarak neyin kastedildiği pek açık değildir. Tartışmadan kabul edilen manâsıyla "dünya insanları olarak yetmiş iki millet" mi yoksa "İslam fırkaları olarak yetmiş iki millet" mi? Zira "yetmiş iki millet" dediği zaman, Müslümanların yetmiş üç fırkaya ayrılacağından söz eden hadise telmih yapılmaktadır. Hadise göre, Yahudi ve Hıristiyanlar yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrılmışlardır. İslâm toplumu ise yetmiş üç fırkaya ayrılacak, bunlardan sadece birisi cennete girecektir.⁴⁷ A. Avni Konuk'un Mesnevî'deki şu beyitlerin şerhinde de bu husus üzerinde durulmaktadır:

جمله هفتاد و دو ملت در تو است

وه كه روزی آن برآرد از تو است

(*Bütün yetmiş iki millet sendedir; eyvah ki bir gün senden el kaldırır*)

beytinin şerhinde A. A. Konuk: 'Bu beyt-i şerifte, "...Benim ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır; onlardan birisi müstesnâ olmak üzere hepsi nardadır" hadîs-i şerifine işâret buyrulur. Zirâ bu hadîs-i şerîf mucibince yetmiş iki fırka delâlet içindedir (...) Bu ma'nâyâ binaen Cenâb-ı Pîr buyuyorlar ki: "Ey nazar-ı aklîsine i'timâd etmiş olan kimseler; Cebriye ve Kaderiye ve Mücessime ve Müşebbihe gibi, yetmiş iki fırkanın i'tikâdları sizde gizlidir: Arazdan ibâret olan bu itikâdlar a'râzın sûret bağlayacağı yevm-i kıyâmete kadar çirkin sûretlerde zâhir olup ellerini kaldıracaklardır."⁴⁸ Öyleyse, "yetmiş iki" millettten söz edilen diğer yerlerde de hangi yetmiş iki milletin kastedildiğini bilmemiz zordur. Kelâmın siyâk ve sibâkına iyi bakmak gerekir.

Burada ayrıca belirtmek gerekir ki 'Felsefî Tasavvuf' akımı dâhilinde incelenen mutasavvıflar, kendilerine yöneltilebilecek olan 'belli bir dine

⁴⁷ Bkz. Muhammed b. Ali Hakim et-Tirmizi, *Nevâdirul-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, ed. A. Umeyre, 4 c., Beyrut, 1992, II, 248; Abdulğanî es-Suyûtî, *Şerhu Sünenü İbn Mâce*, Karachi, ty, 148; Rebî` b. Habîb el-Ezdî, *Müsnedü Rebî`*, ed. M. İdris-Aşûr b. Yûsuf, Beyrut, 1415, 36; vb.) sadece birisinin cehenneme gireceği varyantından da söz edilmektedir (el-Makdîsî, *Ahsenü't-takvîm*, Leiden, 1906, 29). Rivayetlerle ilgili değerlendirmeler için bkz. E.R. Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir, 1983, 15 vd.

⁴⁸ A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, II (haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı), İstanbul, 2004, 380-1.

bağlı olmama' ithamını defetmek istercesine, eserlerinin başında veya sonunda, İslâm'a bağlılıklarını vurgulamışlardır. Mevlâna'nın, *Dîvân*'ında geçen meşhur:

من بنده قرآنم اگر جان دارم
 من خاک ره محمد مختارم
 گر نقل کند جز این کس از گفتارم
 بیزارم از او و ز آن سخن بیزارم

(Ben, sağ olduğum sürece Kur'ân'ın kölesiyim/Ben, seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım/Benden, bu söylediklerimden başkası nakledilirse/ben bunu söyleyenden de sözünden de şikâyetçiyim)⁴⁹ beytinde olduğu gibi.

Bu gerçeklerin, Mevlâna'yı seven veya Mevlevî olan ama hangi dine bağlı olduğuna önem vermeyen, hatta belli bir dine bağlı olma gereğine inanmayan veya her dinden bazı unsurları birleştirerek bu unsurları kendi subjektif değerleri ile süsleyip "yeni dinler" icad etme hususunda âdeta yarışan bazı Batılı şeyhlere/sufilere şu veya bu şekilde hatırlatılması gerekir. Batılı şeyhler veya sufiler de eğer bunu Mevlâna gibi bir "dine nazikçe davet taktiği" olarak uyguluyorlarsa, problem yoktur. Ama bunun adı "yeni bir din" ise o zaman, Mevlâna ile ilgilerinin olmadığını ve Mevlâna'nın onlardan bîzâr olduğunu bilmeleri gerekir. Aksi takdirde, gelecekte Mevlâna'yı "İslam Dininin yetiştirdiği bir değer" olarak sunma imkânından mahrum kalabiliriz.

⁴⁹ Mevlâna Celâleddînm Rûmî, *Rubâiler*, terc. A. Gölpınarlı, Ankara, 1982, 50.

BİBLİYOGRAFYA

- Ayni, M. A., *Tasavvuf Tarihi*, sadeleştiren H. R. Yananlı, İstanbul, 1992
- el- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu Buhârî*, İstanbul: Çağrı, 1401/1981.
- Eflâkî, Ahmed, *Menâkibü'l- Ârifîn*, haz. Tahsin Yazıcı, C. I-II, TTK Basımevi, Ankara, (I) 1976 – (II)1980.
- _____, *Ariflerin Menkıbeleri*, Terc. Tahsin Yazıcı, C. I-II, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1973, 1986-1987.
- el-Ezdî, Rebî` b. Habîb, *Müsnedü Rebî`*, ed. M. İdris-Aşûr b. Yûsuf, Beyrut, 1415.
- Fiğlalı, E. Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir, 1983
- Fürüzanfer, Bediuzzaman, *Mevlâna Celaleddîn*, tercüme: F.N. Uzluk, İstanbul, 1963.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi* (dipnotlarda MTŞ olarak kısaltıldı), I-VI, İlaveli 3. Baskı, İstanbul, 1990.
- _____, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983.
- Hasluck, F.W., *Bektâşîlik Tetkikleri*, terc. R. Hulusi, İstanbul, 1928.
- Hücvârî, Ali b. Osman el-Cüllâb, *Keşfu'l-Mahcûb. (Hakikat Bilgisi)*, haz. S. Uludağ, İstanbul, 1982.
- Kara, Mustafa, "Mevlâna, Mesnevî ve Ney", *Ney'e Dair* (10-17 Aralık 2004, Konya, Sempozyumun Bildirileri), Konya: İl Kültür Müdürlüğü, 2005, 9-29
- Keklik, Nihat, Nihat Keklik, *Sadreddîn Konevi'nin Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan*, İstanbul, 1967.
- Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, III, haz. Osman Türer -Mustafa Tahralı-Safi Arpaguş, İstanbul, 2005.
- _____, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, II, haz. Selçuk Eraydın -Mustafa Tahralı, İstanbul, 2004
- Küçük, Hülya, "Batı'da "Sufizm" Mes'elesine Toplu Bir Bakış", *Tasavvuf. İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 13 (Temmuz-Aralık 2004), 231-263.
- Lewis, Franklin D., *Rumi: Past and Present, East and West: The Life, Teaching and Poetry of Jalal al-Din Rumi*, New York and Oxford: One World Publications, 2003.

- el-Makdîsî, *Ahsenü't-takvîm*, Leiden, 1906.
- Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, ed. B. Firûzanfer, Tahrân, 1342.
- _____, *Mesnevî*, Orijinalinden tıpkıbasım [Âsâr-ı Atîka Müzeleri Müdüriyeti, 1345/1927], Ankara, 1993.
- _____, *Divan-ı Kebir*, haz. A. Gölpınarlı, Yükselen Matb., I-VI, İstanbul, 1958.
- _____, *Rubailer*, terc. M.N. Gencosman, MEB Yay., İstanbul, 1965.
- _____, *Rubâiler*, terc. A. Gölpınarlı, Ankara, 1982.
- Ocak, A.Y., "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sufisi Olarak Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî", 4. Milli Mevlâna Kongresi, 12-13 Aralık 1989, 139-146.
- Sipehsâlâr, Feridun bin Ahmed, *Risâle-i Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr der Ahvâl-i Mevlâna Celâleddîn-i Mevlevî*, haz. Saîd Nefîsî, Kitâbhâne-i ve Çâphâne-i İkbâl, Tahran, 1325.
- _____, *Mevlâna ve Etrafındakiler. Risâle*, Terc. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- es-Suyûtî, Abdulğani, *Şerhu Sünenü İbn Mâce*, Karachi, ty,
- et-Tirmizî, Muhammed b. Ali Hakim, *Nevâdirul-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl*, ed. A. Umeyre, I-IV, Beyrut, 1992.